

تحلیلی بر شاخص‌های فضای کسب‌وکار در ایران

نگار ارمغان^{۱*} و نگین فلاح حقیقی^۲

۱. عضو هیئت علمی پژوهشکده مطالعات فناوری‌های نوین، سازمان پژوهش‌های علمی و صنعتی ایران، تهران، ایران

۲. عضو هیئت علمی پژوهشکده مطالعات فناوری‌های نوین، سازمان پژوهش‌های علمی و صنعتی ایران، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۸/۳۰

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۳/۱۳

چکیده

فضای مناسب برای کسب‌وکار یکی از عوامل مهم در رشد و توسعه اقتصادی و سرمایه‌گذاری داخلی و بین‌المللی محسوب می‌شود. هدف مقاله بررسی و تحلیل وضعیت شاخص‌های ایران از منظر کسب‌وکار از سال ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۷ است. در این پژوهش از روش توصیفی طولی و تحلیلی استفاده شده است. با استفاده از مطالعات اسنادی، کتابخانه‌ای و آمار رسمی منتشر شده در خصوص شاخص‌های فضای کسب‌وکار، عوامل، مؤلفه‌های ارزیابی و موانع مهم تک‌تک شاخص‌های انجام کسب‌وکار در کشور، طی سال‌های ۲۰۱۳-۲۰۱۷ مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد که شاخص‌های «اخذ مجوزهای ساخت»، «ثبات مالکیت» و «کسب انشعاب برق» بیشترین بهبود را طی این سال‌ها در رتبه جهانی داشته‌اند. از طرف دیگر، شاخص‌های «تجارت فرامرزی»، «حل‌وفصل ناتوانی در پرداخت دیون»، بیشترین تنزل و افت را طی این سال‌ها داشته‌اند. شاخص «حمایت از سرمایه‌گذاران کوچک» همواره طی این پنج سال اخیر از وضع نامطلوبی برخوردار بوده و در روند بهبود آن تغییری صورت نگرفته است. در بخش نتیجه‌گیری مؤلفه‌های مؤثر در شاخص‌های بهبودیافته و همچنین تحلیلی برای مؤلفه‌های تأثیرگذار در بهبود شاخص‌های تنزل‌یافته برای متولیان شاخص‌ها ارائه شده است. برای سایر شاخص‌ها طی این دوره تغییرات جدی دیده نشده است.

کلیدواژه‌ها: فضای کسب‌وکار، شاخص‌های کسب‌وکار، مؤلفه‌های کسب‌وکار.

مقدمه

درصد)، همگی نشان‌دهنده نامناسب بودن محیط کسب‌وکار در کشورند [۱۱].

در تحقیقات پیشین، بیشتر مطالعات، بر مقایسه وضعیت کسب‌وکار ایران با سایر کشورهای توسعه‌یافته و یا در حال توسعه متمرکز بوده‌اند. هدف این تحقیق، بررسی، مقایسه و تحلیل روند تغییرات شاخص‌های جهانی کسب‌وکار، طی سال‌های ۲۰۱۷-۲۰۱۳ در کشور است. در این پژوهش از روش توصیفی طولی و تحلیلی استفاده شده است. در بررسی توصیفی طولی داده‌ها، طی یک دوره زمانی پنج ساله، اطلاعات مربوط به فضای کسب‌وکار تحلیل می‌شود. با استفاده از مطالعات اسنادی، کتابخانه‌ای و آمار رسمی منتشرشده، عوامل، مؤلفه‌های ارزیابی و موانع مهم تک‌تک شاخص‌های انجام کسب‌وکار در کشور، طی پنج سال مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است. پرسش مطرح شده در این پژوهش این است که وضعیت تغییرات شاخص‌های کسب‌وکار در ایران، طی این سال‌ها چگونه بوده است؟ دلایل بروز مشکلات به چه عواملی بستگی داشته و چه راهکارها و تمهیداتی برای بهبود آنها می‌توان پیشنهاد کرد؟ با توجه به تغییرات به وجود آمده در سال‌های اخیر، کوشش دولت بر رفع تحریم‌های چند ساله، بهبود روابط بین‌المللی و رشد و توسعه اقتصادی کشور، بررسی این روند و مقایسه تغییرات این شاخص‌ها در سال‌های اخیر، در اولویت کار نویسندگان قرار گرفت. در این تحقیق روند و تغییرات تک‌تک شاخص‌های جهانی کسب‌وکار، طی سال‌های ۱۳۹۶-۱۳۹۲ (۲۰۱۷-۲۰۱۳) استخراج شده و در تعامل با هم مقایسه و تحلیل شده‌اند.

فضای کسب‌وکار، متغیرهای مؤثر بر کسب‌وکار بنگاه‌های اقتصادی است که خارج از تسلط و قدرت بنگاه‌ها است، ولی بر نتیجه آنها اثرگذار است. انتشار گزارش‌های کسب‌وکار و بازتاب رتبه‌بندی کشورها در ایران موجب متداول شدن اصطلاح «بهبود فضای کسب‌وکار» در کشور ما شده است و اصطلاح‌هایی مانند «اصلاح شرایط اقتصادی» به کار رود [۲]. فضای نامناسب کسب‌وکار باعث می‌شود یا بنگاه‌ها بیش از اندازه بزرگ و یا بیش از اندازه کوچک شوند و امکان تعامل میان بنگاه‌های کوچک و بزرگ از بین برود [۳].

ایجاد فضای مناسب کسب‌وکار در کشور یکی از عوامل مهم در ایجاد اشتغال، رشد سرمایه‌گذاری، رونق و رشد اقتصادی و در نهایت افزایش رفاه مردم محسوب می‌شود، که لازمه به وجود آمدن آن، گسترش فعالیت‌های اقتصادی، وجود ثبات، امنیت سیاسی و امنیت اقتصادی در کشور است. ایجاد شرایط لازم برای سرمایه‌گذاری داخلی، گامی برای استفاده از ظرفیت‌های موجود است و سرمایه‌گذاری خارجی، راهی برای ورود به فناوری‌های جدید و دستاوردهای نوین سایر کشورهاست. به منظور جذب و گسترش سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، کاهش ریسک سرمایه‌گذاری از طریق فراهم کردن امنیت اقتصادی و اجتماعی ضروری است.

فضای کسب‌وکار یکی از شاخص‌های کلان اقتصادی است که در برنامه‌های توسعه کشور در دو ماده قانونی، به بهبود آن پرداخته شده است:

۱. ماده (۳۷): این قانون که دولت را برای ایجاد فضا و بسترهای مناسب و همچنین بهره‌وری نیروی کار به اقدام‌هایی موظف کرده است؛
۲. ماده (۴): هدف آن بهبود فضای کسب‌وکار در کشور و زمینه‌سازی توسعه اقتصادی و تعامل با جهان بیان شده است [۱].

در راستای ارزیابی مؤلفه‌های محیط کسب‌وکار در ایران، مطالعه‌ای از سال ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۳ با مشارکت ۹۰۰ تشکل اقتصادی در سراسر کشور انجام شده است که نشان می‌دهد، مشکل اصلی بنگاه‌ها در ایران از نظر تشکل‌های اقتصادی، مسائل زیرساختی مانند راه و برق نیست، بلکه مسائل نهادی و نرم‌افزاری نظیر منبع مالی تولید و نیز تضمین‌های حقوق مالکیت است [۹].

در ایران، شاخص‌های اقتصادی مانند سهم اشتغال غیررسمی و اقتصاد زیرزمینی (که گاهی تا ۵۰ درصد کل اقتصاد تخمین زده می‌شود)، حجم پایین سرمایه‌گذاری داخلی و بین‌المللی، واردات گسترده و سهم اندک درآمدهای مالیاتی از کل تولید ناخالص داخلی (در حدود ۷

در تحقیقی که روی ۲۹ کشور منتخب طی سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۲ انجام شده است، برای نشان دادن فضای کسب‌وکار، علاوه بر شاخص‌های فضای کسب‌وکار بانک جهانی (که بیشتر به آنها اشاره شد)، شاخص‌های ثبات سیاسی، کنترل فساد و جهانی‌شدن اقتصاد (زیرساخت‌های تجاری) نیز در نظر گرفته شده‌اند که تأثیر این شاخص‌ها بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بررسی شده است. در این تحقیق رتبه ایران با نه کشور همسایه، سه کشور در حال توسعه موفق یا تازه توسعه‌یافته و سه کشور توسعه‌یافته مقایسه شده است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که ضعف در فضای کسب‌وکار، تأثیر منفی بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی دارد. همچنین، این پژوهش نشان می‌دهد رتبه ایران در کلیه شاخص‌ها از دو کشور مالزی و کره جنوبی بدتر و تنها در دو شاخص راه‌اندازی کسب‌وکار و شرایط و مقررات کسب‌وکار، از کشور چین بهتر است [۸].

مبانی نظری

اقتصاد ایران در حال توسعه است و مشکلات اقتصادی زیادی دارد. نرخ تورم و بیکاری دو رقمی، درآمد سرانه پایین، پس‌انداز واقعی منفی، کسری بودجه ساختاری و صادرات اندک کالاها و خدمات، تنها برخی از مشکلات کشورند. از سوی دیگر، اقتصاد ایران با چالش‌های گوناگونی مواجه است مانند ورود به سازمان تجارت جهانی؛ تحریم‌های اقتصادی؛ کاهش درآمدهای نفتی؛ رشد اقتصاد غیررسمی؛ سطح پایین سرمایه‌گذاری خارجی؛ افزایش روزافزون جمعیت آماده به کار؛ تشدید رقابت از جانب کشورهای منطقه؛ بیکاری گسترده جمعیت تحصیل‌کرده [۱۰]. مشکلاتی‌اند که با وجود اینکه در سال‌های پیشین هم کشور با آنها مواجه بود، ولی همچنان جزء معضلات حل‌نشده و جاری محسوب می‌شوند.

بر اساس نظریه دست‌و‌پا، موانع سخت نظام اداری در کشورهای در حال توسعه، بخش خصوصی را به اقتصاد زیرزمینی، اقتصاد غیررسمی و غیرمولد سوق می‌دهد. در چنین فضای کسب‌وکاری، سیاست‌های اقتصادی مرسوم مانند خصوصی‌سازی و سایر بسته‌های سیاستی از کار

محیط کسب‌وکار، عوامل مؤثر در عملکرد واحدهای اقتصادی، مانند کیفیت دستگاه‌های حاکمیتی، ثبات قوانین و مقررات و کیفیت زیرساخت‌هاست که تغییر دادن آنها فراتر از اختیارات و قدرت مدیران بنگاه‌های اقتصادی است [۴]. بنابراین محیط کسب‌وکار، مجموعه عواملی‌اند که بر عملکرد بنگاه تأثیر می‌گذارند اما مدیر نمی‌تواند آن را به سهولت تغییر دهد و با وجود اینکه تأثیر زیادی بر نتایج تلاش بنگاه‌ها دارد، خارج از تسلط و قدرت آنهاست، نظیر: قوانین و مقررات، فرهنگ کاری در یک منطقه [۵].

گروه بانک جهانی انجام کسب‌وکار، یازده شاخص را برای انجام کسب‌وکار تعریف کرده است که عبارت‌اند از:

۱. شروع کسب‌وکار؛
۲. اخذ مجوزهای ساخت؛
۳. کسب انشعاب برق؛
۴. ثبت مالکیت؛
۵. اخذ وام و اعتبار؛
۶. حمایت از سرمایه‌گذاران کوچک؛
۷. پرداخت مالیات؛
۸. تجارت فرامرزی؛
۹. اجرای قراردادهای؛
۱۰. حل‌وفصل ناتوانی در پرداخت دیون؛
۱۱. قوانین بازار کار.

برخورداری از رتبه پایین در این شاخص‌ها به این معناست که کشورهایی که در رتبه نخست‌اند، فضای کسب‌وکار خود را با حداکثر کارایی تنظیم می‌کنند. این کشورها مقررات ساده‌ای دارند، که به بنگاه‌ها اجازه می‌دهند مفید، مولد و کارآمد باشند و دخالت‌ها را تنها به موارد ارزشمندی نظیر حمایت از حقوق مالکیت و ارائه خدمات اجتماعی معطوف می‌کنند [۶].

شاخص‌های ملی محیط کسب‌وکار هر کشور، شاخص‌هایی‌اند که به طور مشترک عملکرد و اداره همه بنگاه‌ها در آن کشور را تحت تأثیر قرار می‌دهند و خارج از کنترل مدیران بنگاه‌هاست. مانند: امنیت، قانون کار و تعطیلات رسمی. به عبارتی محیط کسب‌وکار را می‌توان در سطوح بنگاه، بازار، منطقه، استان و در سطح ملی و بین‌المللی تعریف کرد [۷].

اقتصادی معتقدند که اگر هویت جدیدی تحت عنوان بخش خصوصی در کنار وزارتخانه‌ها در حال شکل‌گیری است، فقط روشی برای فرار از قوانین و مقررات دست‌وپا گیر دولتی است؛ بدون آنکه بتواند از کارایی و مزیت‌های بخش خصوصی برخوردار باشد [۱۴].

ضعف و نابالغی بخش خصوصی در کشور و ماهیت رانتی آن که نشان‌دهنده نامساعدبودن فضای کسب‌وکار در کشور است، ریشه در اعتماد پایین دولت به این بخش دارد؛ که نوعی نگاه پدرسالارانه و نه همکاری تکمیلی است. در سیاست‌های پیشنهادی دولت‌ها، بخش خصوصی هویت مستقل ندارد و به بازی گرفته نشده است. در واقع بخش خصوصی بیشتر به عنوان ابزاری در راستای نیل به اهداف دولت دیده شده است و نه به عنوان تولیدکننده ثروت که دولت باید برای کارکرد مناسب آن بسترسازی کند تا ظرفیت‌های رفاهی آن در اختیار جامعه قرار گیرد [۱۰].

مطالعات پیشین نشان می‌دهند که ایران به طور کلی طی این سال‌ها از فضای مناسب کسب‌وکار برخوردار نبوده است و بخش خصوصی نیز در راستای کمک به توسعه و رفاه جامعه به درستی به کار گرفته نشده است. بر اساس مطالعات پژوهشگران، حجم بالای اقتصاد زیرزمینی یکی از معضلات جدی در کشور است که تحریم‌ها و کاهش درآمدهای نفتی و سرمایه‌گذاری خارجی نیز به این معضلات دامن زده است؛ زیرا سرمایه‌گذاران و کارآفرینان در محیطی امکان فعالیت دارند که امنیت حقوق مالکیت افراد تأمین شده، و ثبات و امنیت در آن محیط وجود داشته باشد. به عبارتی، حقوق مالکیت شفاف، حمایت‌های تولیدی خوب و زیرساخت‌های اقتصادی و اجتماعی مناسب، باعث اعتماد و تشویق هر چه بیشتر سرمایه‌گذاران می‌شود.

بررسی جایگاه فضای کسب‌وکار ایران در جهان

بانک جهانی یکی از دلایل سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در یک کشور را، محیط کسب‌وکار قابل پیش‌بینی تعریف می‌کند [۱۵]. برای اینکه یک بنگاه سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی انجام دهد لازم است شروط زیر محقق شوند:

می‌افتند، سرمایه‌های خارجی در باتلاق نظام اداری غرق می‌شوند، سرمایه‌های مالی و انسانی به کشورهای پیشرفته فرار می‌کنند و تولیدکنندگان داخلی، بازی اقتصادی را به رقبای خارجی واگذار می‌کنند. دسوتو نظام اداری را عامل همه این بدبختی‌ها می‌داند و نشان می‌دهد که چگونه در کشورهای پیشرفته مانند امریکا ابتدا، نظام اداری متحول شد و سپس رشد اقتصادی میسر شد [۴]. دسوتو در مطالعات خود نشان داد که مشکل اصلی کشورهای در حال توسعه، کمبود سرمایه نیست؛ بلکه فقدان «تضمین‌های حقوق مالکیت» است؛ به عبارتی در این کشورها، مردم میل به پس‌انداز و سرمایه‌گذاری و کسب‌وکار دارند اما به دلیل فقدان حمایت از حقوق مالکیت، ناچارند در اقتصاد غیررسمی و زیرزمینی فعالیت کنند. در نتیجه از «منافع رسمی‌بودن» نظیر شرکت در نمایشگاه‌های تجاری، دریافت وام، و ... محروم‌اند و نمی‌توانند کسب‌وکارهایشان را توسعه دهند. بنابراین، مهم‌ترین پیام دسوتو برای کشورهای در حال توسعه این است که تلاش کنید نهادهای لازم برای توسعه به خصوص مهم‌ترین آن یعنی نهاد حمایت از حقوق مالکیت را تقویت کنید و تولیدکنندگان را تشویق کنید از بخش غیررسمی خارج شوند و در بخش رسمی اقتصاد فعالیت کنند [۷].

نکته مهم این است که در یک محیط نامساعد کسب‌وکار، شرکت‌های کوچک و کارآفرین بیش از شرکت‌های بزرگ آسیب می‌بینند. در چنین شرایطی، بانک‌ها تمایل دارند منابع مالی خود را در اختیار شرکت‌های بزرگ و نه شرکت‌های کوچک و یا کارآفرینان قرار دهند [۱۲]. شرکت‌های بزرگ می‌توانند با تأثیرگذاری و برقراری ارتباط با سیاست‌گذاران، پرداخت‌های غیرقانونی، هزینه‌های تبلیغاتی و سایر ابزارهای مؤثر بر افکار عمومی محیط کسب‌وکار را تا حدودی برای خود هموار سازند، در حالی که صاحبان شرکت‌های کوچک منابع محدودی دارند و معمولاً فاقد روابط مؤثر با سیاست‌گذارانند [۱۳].

با اینکه در تمامی برنامه‌های توسعه کشور بر ضرورت تقویت و توسعه بخش خصوصی در کشور تأکید شده است، ولی در عمل شاهد گسترش حجم دولت و تضعیف بخش خصوصی در اقتصاد بوده‌ایم. بسیاری از صاحب‌نظران

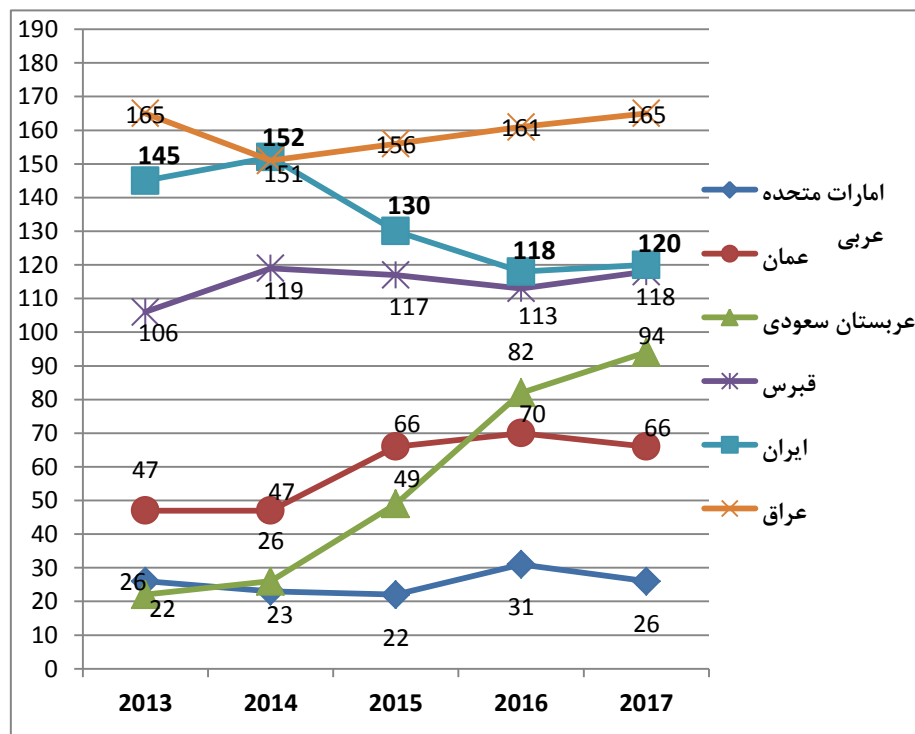
فروش و یا اجاره آنها به دیگر بنگاه‌های مستقل باشد [۱۶].

شکل (۱) گزارش‌های بانک جهانی در مورد فضای کسب کار ایران طی این پنج سال را نشان می‌دهد.

۱. بنگاه باید در مالکیت دارایی‌های غیرمشهود، از مزیت نسبی نسبت به سایر بنگاه‌های کشور میزبان برخوردار باشد؛

۲. استفاده از عوامل تولید در کشور میزبان برای بنگاه باصرفه باشد (مزیت مکانی)؛

۳. استفاده از این مزایا برای بنگاه بسیار سودآورتر از

شکل ۱. مقایسه جایگاه ایران با سایر کشورهای منطقه در انجام کسب‌وکار از سال ۲۰۱۳-۲۰۱۷ بر اساس رتبه‌بندی بانک جهانی (منبع: نویسندگان)

شرقی، همچنین، روسیه، ترکیه، کلمبیا، پرو، شیلی، مکزیک، آفریقای جنوبی در رده ۳۹ تا ۷۶ قرار دارند [۲۱].

مقایسه و تحلیل شاخص‌های ایران در انجام کسب‌وکار

در این بخش شاخص‌های کسب‌وکار از سال ۱۳۹۲ تا سال ۱۳۹۶ (۲۰۱۳-۲۰۱۷) مقایسه و تحلیل خواهند شد. آمارهای ارائه شده توسط بانک جهانی وضعیت ایران را به صورت جدول (۱) نشان می‌دهد:

از دلایل بهبود وضعیت کسب‌وکار در ایران، حذف تدریجی تحریم‌ها، مهار تورم توسط دولت، بهبود روابط دیپلماتیک با سایر کشورها، تلاش برای برقراری مجدد ارتباطات تجاری با سایر کشورها و تلاش برای برقراری ثبات نسبی اقتصادی را می‌توان نام برد.

در مقایسه با سایر کشورهای جهان آمارهای کلی بانک جهانی نشان می‌دهد که اکثر کشورهای اروپا و امریکای شمالی رتبه ۱ تا ۳۸ را داشته‌اند و برخی کشورهای اروپای

جدول ۱. وضعیت و رتبه ایران در حوزه انجام کسب و کار در ده شاخص رتبه‌بندی بانک جهانی از سال‌های ۲۰۱۷-۲۰۱۳

[۱۷-۲۱]

شاخص‌ها رتبه ایران	شروع کسب و کار	اخذ مجوزهای ساخت	کسب انشعاب برق	ثبت مالکیت	اخذ اعتبار	حمایت از سرمایه‌گذاران کوچک	پرداخت مالیات	تجارت فرامرزی	اجرای قراردادها	حل و فصل ناتوانی در پرداخت دیون
۲۰۱۳	۸۷	۱۶۶	۸۸	۱۶۳	۱۶۵	۱۵۰	۱۲۹	۵۳	۶۲	۱۲۶
۲۰۱۴	۱۰۷	۱۶۹	۱۶۹	۱۶۸	۸۶	۱۴۷	۱۳۹	۱۵۳	۵۱	۱۲۹
۲۰۱۵	۶۲	۶۹	۱۷۲	۱۶۱	۸۹	۱۵۴	۱۲۴	۱۴۸	۶۶	۱۴۰
۲۰۱۶	۸۷	۶۹	۸۸	۹۱	۹۷	۱۵۰	۱۲۳	۱۶۷	۶۲	۱۴۰
۲۰۱۷	۱۰۲	۲۷	۹۴	۸۶	۱۰۱	۱۶۵	۱۰۰	۱۷۰	۷۰	۱۵۶

این مقایسه نشان می‌دهد که سه شاخص «اخذ مجوزهای ساخت»، «ثبت مالکیت» و «کسب انشعاب برق» به ترتیب بیشترین بهبود را طی این پنج سال داشته‌اند.

بر این اساس شاخص «اخذ مجوز ساخت» طی این سال‌ها ۷۵ درصد بهبود داشته است. بررسی‌های انجام شده در عوامل مؤثر در ارزیابی این شاخص نشان می‌دهد [۱۷-۲۱] که دو عامل: کاهش «تعداد روزهای صدور مجوز» و افزوده شدن مؤلفه «کیفیت در ساخت» از مؤثرترین عوامل در بهبود این شاخص محسوب می‌شوند.

از طرفی، بهبود این شاخص باعث ساخت و سازهای بی‌رویه و در مواردی باعث بروز مشکلات عدیده‌ای نظیر افزایش تراکم در برخی مناطق شهری شده، که از نتایج آن می‌توان افزایش ترافیک شهری و آلودگی هوا را نیز برشمرد. با این‌که در «اخذ مجوز ساخت» تسهیلاتی ایجاد شده و این شاخص و سایر شاخص‌های اشاره شده بهبود داشته‌اند، ولی وضعیت تورم و رکود اقتصادی مانع از توسعه کسب و کارهای جدید در کشور شده است.

پس از آن در رده دوم «ثبت مالکیت» بیشترین بهبود را داشته که طی این سال‌ها ۴۳ درصد رتبه آن در سطح جهانی بهبود داشته است. در این شاخص، «کاهش تعداد مراحل و روزهای اداری برای ثبت مالکیت» و همچنین اضافه شدن شاخص «کیفیت» در بخش اداری از جمله

عوامل مهم در بهبود این شاخص در رتبه‌بندی جهانی بوده‌اند.

«کسب انشعاب برق» سومین شاخص بهبود یافته طی این سال‌ها بود که ۴۱ درصد ارتقا یافته است. در این شاخص، کاهش «تعداد روزهای کسب از زمان درخواست تا صدور مجوز» و همچنین، «شفافیت در تعرفه‌ها» مهم‌ترین عوامل در بهبود این شاخص‌اند.

مطالعات نشان می‌دهد، بهبود قابل توجه در سه شاخص فوق، «اخذ مجوز ساخت»، «ثبت مالکیت» و «کسب انشعاب برق»، به طور مشخص به کاهش زمان و مراحل اداری و به عبارتی کاهش بروکراسی و همچنین افزایش کیفیت آنها بستگی داشته است.

شاخص «پرداخت مالیات» در سال ۲۰۱۷ نسبت به سال‌های پیشین بهبودی ۱۷ درصدی داشته است. از نظر اداری و عوامل و مؤلفه‌های تأثیرگذار بر این شاخص طی این پنج سال تغییری حاصل نشده است. بنابراین، از دلایل بهبود رتبه ایران می‌تواند افت این مؤلفه در سایر کشورها باشد که باعث بهبود در رتبه ایران شده است.

از طرف دیگر در مقابل، «تجارت فرامرزی» بیشترین تنزل را در این مدت داشته است و در سال ۲۰۱۷ نسبت به سال ۲۰۱۳ با ۶۱ درصد افت رتبه مواجه بوده است. مطالعات دقیق آماری در مؤلفه‌های این شاخص نشان می‌دهد [۱۷-۲۱] تجارت فرامرزی طی این سال‌ها با تغییراتی مواجه بوده است. با وجودی که در سال‌های ۲۰۱۶

این شاخص در ایران، سازمان امور مالیاتی کشور، روزنامه رسمی کشور، سازمان تأمین اجتماعی، بانک عامل (بانک ملی ایران) و اداره پست‌اند.^۱

شاخص «اجرای قراردادهای» طی این پنج سال با نوسان‌های کمتری طی دوره پنج ساله مواجه بود و حدود ۴ درصد افت داشته است. لازم به ذکر است که شاخص «اجرای قراردادهای» در سال ۲۰۱۷ رتبه ۷۰ در سطح جهانی دارد.

در میان کلیه شاخص‌های مطالعه‌شده، دو شاخص «حل‌وفصل ناتوانی در پرداخت دیون»^۲ و «حمایت از سرمایه‌گذاران کوچک» طی این پنج سال همواره در کشور

۱. برگرفته از شاخص شروع کسب‌وکار، دفتر وام‌ها، مجامع و مؤسسات بین‌المللی سازمان سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی و فنی ایران [۲۲] و [۲۴].

۲. لازم به ذکر است که با توجه به اهمیت این شاخص در نتایج این پژوهش، نویسندگان مقاله ضروری دانستند توضیحاتی را در خصوص این شاخص ارائه کنند. شاخص دهم بانک جهانی در انجام کسب‌وکار، «حل‌وفصل ناتوانی در پرداخت دیون» با عنوان انگلیسی «Resolving Insolvency» است. از این شاخص در مقاله‌های مختلف، ترجمه و تعبیرهای مختلفی به شرح زیر به عمل آمده است: «انحلال و ورشکستگی» [۱]، «تعطیل کردن کسب‌وکار» [۸]؛ خاتمه/ پایان کسب‌وکار [۹] [۲۶]؛ «حل‌وفصل ورشکستگی» [۲۷] و [۲۸]؛ شاخص انحلال [۲۹]، تعطیلی کسب‌وکار [۳۰]. با توجه به تعریف بانک جهانی اقتصاد که در ادامه به آن اشاره شده است، نویسندگان آن را شاخص «حل‌وفصل ناتوانی در پرداخت دیون» ترجمه کرده‌اند که با تعریف بانک جهانی مطابقت دارد. نکته مهم با توجه به تعریف بانک جهانی این است که این شاخص معانی نظیر ورشکستگی، انحلال، اتمام و یا خاتمه کسب‌وکار را ندارد. بلکه به طور مشخص به ناتوانی و عجز در پرداخت دیون اشاره دارد. به این معنا که از ناتوانی در پرداخت نمی‌توان به صورت مستقیم انحلال و یا ورشکستگی آن کسب‌وکار را نتیجه گرفت. ناتوانی در کسب‌وکار در دراز مدت، می‌تواند باعث انحلال و یا ورشکستگی کسب‌وکار شود. ولی به قطع در مرحله اول که مفهوم این شاخص نیز بیان‌کننده همین موضوع است؛ معنای ورشکستگی و انحلال ندارد.

و ۲۰۱۷ مؤلفه زمان در آن بهبود یافته و از میزان بوروکراسی نیز کاسته شده است، با وجود این شاخص تجارت فرامرزی در سطح جهانی تنزل کرده است. از عواملی که می‌تواند در تنزل این شاخص مؤثر باشد و می‌تواند به بهبود قابل توجه این شاخص در سایر کشورها کمک کند.

شاخص «اخذ اعتبار» شاخص دیگری است که طی این سال‌ها در سطح جهانی تنزل کرده است. از مهم‌ترین موانع شاخص اخذ وام و اعتبار در کشور، بالا بودن هزینه‌های تأمین مالی، فقدان دسترسی مناسب به اعتبارات، ضعف نظام بانکی در تأمین اعتبار طرح‌ها، مطالبات معوق، فقدان سیستم اعتبارسنجی مشتریان و رتبه‌بندی اعتباری است.

متولی اصلی این شاخص در کشور بانک مرکزی است [۲۲]. افت این شاخص همچنین می‌تواند در رشد و توسعه سرمایه‌گذاران کوچک نیز علاوه بر موضوع رکود اقتصادی، که در بالا به آن اشاره شد، تأثیرگذار باشد. رتبه این شاخص در سال ۲۰۱۷ نسبت به ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۶ افت کرده است ولی در مقایسه با سال ۲۰۱۳، رشد ۳۳ درصدی داشته است. یکی از مهم‌ترین عوامل افت شاخص اخذ اعتبار، در این مدت مربوط به «حقوق قانونی وام‌دهنده و وام‌گیرنده» است که طبق آمارهای بانک جهانی ارزیابی آن پایین‌ترین سطح خود قرار دارد.

شاخص «حل‌وفصل ناتوانی در پرداخت دیون»، در سال ۲۰۱۷ نسبت به سال ۲۰۱۳، کاهش رتبه داشته و ۱۴ درصد افت کرده است. از عوامل مؤثر در افت این شاخص می‌توان به مؤلفه‌های زمان تسویه بدهی‌ها و مطالبات شرکت مقروض، هزینه دادخواهی برای انحلال فعالیت و بازستانی توسط بستانکاران از شرکت ورشکسته اشاره کرد.

بررسی شاخص «شروع کسب‌وکار» در سال ۲۰۱۷ نسبت به سال ۲۰۱۳ نشان می‌دهد که این رتبه شاخص در حدود ۷ درصد افت کرده است. از دلایل افت آن می‌توان به افزایش تعداد مراحل و روزهای اداری اشاره کرد.

متولی اصلی شاخص شروع کسب‌وکار در کشور، اداره کل ثبت شرکت‌های سازمان ثبت اسناد و املاک است که باید بازنگری و اصلاح فرایند ثبت شرکت‌ها و کارآمدسازی این حوزه را لحاظ کند [۲۲]. دیگر دستگاه‌های مرتبط با

با توجه به مطالعات پیشین در بخش مرور ادبیات و نتایج کسب شده، دلایل ناتوانی در پرداخت دیون و عوامل محیطی مؤثر بر آن را می‌توان به صورت مدل ارائه شده در شکل (۲) بیان و تحلیل کرد.

در این مدل، مسیر دلایل ناتوانی در پرداخت دیون و عوامل محیطی مؤثر بر آنکه باعث بحرانی شدن شرایط می‌شود به صورت چرخه‌ای نشان داده شده است. وجود قوانین دست‌وپاگیر و پیچیده، باعث تمایل بنگاه‌ها و سازمان‌ها به فعالیت در بخش غیررسمی شده و با تأثیر عواملی نظیر شیوع رانت‌های گسترده که در اختیار عده‌ای معدود قرار می‌گیرد، تحریم‌های بین‌المللی، رکود و تورم، تمایل به سوی اقتصاد غیررسمی و زیرزمینی سوق پیدا کرده است.

وضع نامناسبی داشته‌اند و رتبه آنها در سطح جهانی در ردیف‌های آخر قرار دارند و نه فقط بهبودی در روند آنها مشاهده نمی‌شود بلکه با افت هم مواجه بوده‌اند. شاخص «حمایت از سرمایه‌گذاران کوچک» در سال ۲۰۱۷، رتبه ۱۶۵ در سطح جهانی را دارد. آمار نشان می‌دهد که این شاخص همواره و حتی طی این پنج سال مطالعه شده وضعیت نامناسبی در سطح کشور داشته و توجه چندانی به بهبود آن نشده است. حمایت‌نکردن از سرمایه‌گذاران کوچک و نامساعد بودن فضای سرمایه‌گذاری باعث می‌شود شرکت‌ها نیز نتوانند توانمندی پرداخت دیون خود را داشته باشند. جدول (۲)، جمع‌بندی از وضعیت کلیه شاخص‌ها و تغییرات آنها را به صورت کلی ارائه می‌کند.

جدول ۲. جمع‌بندی از وضعیت شاخص‌ها و تغییرات آنها از سال ۱۳۹۲-۱۳۹۶ (منبع: نویسندگان)

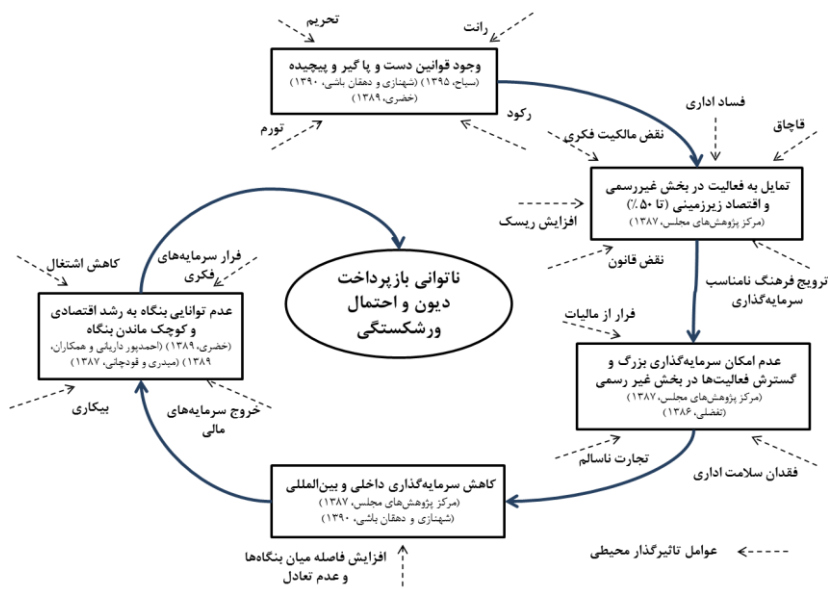
تغییرات	وضعیت فعلی ایران در شاخص‌ها		شاخص‌ها
	بهبود	افت	
<ul style="list-style-type: none"> ◇ اضافه شدن بر تعداد مراحل و تعداد روزهای شروع کسب‌وکار در سال‌های ۹۵ و ۹۶؛ ◇ اضافه شدن تفکیک جنسیتی در ارزیابی‌های سال ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶؛ ◇ افزایش تعداد مراحل و روزهای شروع کسب‌وکار برای بانوان نسبت به آقایان؛ ◇ حداقل سرمایه پرداخت شده برای ایجاد کسب کار به صفر تنزل کرده است؛ ◇ افت ۴۰ رتبه‌ای ایران از سال ۹۳-۹۶. 		✓	شروع کسب‌وکار
<ul style="list-style-type: none"> ◇ کاهش قابل توجه تعداد روزهای اخذ مجوز؛ ◇ اضافه شدن شاخص‌های «هزینه» و «کنترل کیفیت»؛ ◇ بهبود قابل توجه رتبه جهانی: کسب رتبه ۲۷. 	✓		اخذ مجوز ساخت
<ul style="list-style-type: none"> ◇ کاهش تعداد روزها؛ ◇ اضافه شدن دو مؤلفه قابلیت اطمینان و شفافیت در تعرفه‌ها؛ ◇ بهبود قابل توجه رتبه، کمتر از ۱۰۰ در سطح جهانی. 	✓		کسب انشعاب برق

حقوقدانان اداری در محل اخذ می‌شوند و سپس توسط مطالعه قوانین و مقررات مربوط و همچنین اطلاعات عمومی در خصوص روندهای ناتوانی در پرداخت دیون مورد بررسی قرار می‌گیرد. رتبه‌بندی اقتصادی در سهولت حل‌وفصل ناتوانی در پرداخت دیون، با مرتب‌سازی فاصله نمره آنها تا نمره مرزی به منظور حل مشکل ناتوانی در پرداخت دیون به دست می‌آید.

تعریف شاخص از نظر بانک جهانی کسب‌وکار به صورت زیر است: انجام کسب‌وکار به مطالعه مدت زمان، هزینه و نتیجه روندهای غیرقابل حل برای شرکت‌های (داخلی) ملی و انسجام چهارچوب قانونی و قضایی قابل اجرا برای فرایندهای انحلال و یا سازماندهی مجدد می‌پردازد. اطلاعات و شاخص‌های مربوط به قوانین ناتوانی در پرداخت دیون، از طریق پرسشنامه‌ای به دست می‌آید که توسط وکلا و

تغییرات	وضعیت فعلی ایران در شاخص‌ها		شاخص‌ها
	بهبود	افت	
<ul style="list-style-type: none"> ◇ کاهش تعداد روزها؛ ◇ اضافه شدن دو مؤلفه قابلیت اطمینان و شفافیت در تعرفه‌ها؛ ◇ بهبود قابل توجه رتبه، کمتر از ۱۰۰ در سطح جهانی. 	✓		کسب انشعاب برق
<ul style="list-style-type: none"> ◇ کاهش تعداد مراحل و روزهای ثبت، کاهش هزینه‌ها؛ ◇ اضافه شدن مؤلفه کیفیت اداری به ارزیابی شاخص؛ ◇ کاهش قابل توجه رتبه به کمتر از ۱۰۰ در سطح جهانی. 	✓		ثبت مالکیت
<ul style="list-style-type: none"> ◇ افت مؤلفه تقویت حقوق قانونی، برای حفاظت از وام‌دهندگان و وام‌گیرندگان؛ ◇ بهبود قابل توجه شاخص فوق در سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۴؛ ◇ افت شاخص فوق در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶. 		✓	اخذ اعتبار
<ul style="list-style-type: none"> ◇ وضعیت نامطلوب کلیه مؤلفه‌ها در این شاخص؛ ◇ فقدان تغییرات قابل ملاحظه طی ۵ سال اخیر؛ ◇ رتبه نامطلوب در سطح جهانی و تنزل بیشتر آن در سال ۱۳۹۶. 		✓	حمایت از سرمایه‌گذاران کوچک
<ul style="list-style-type: none"> ◇ اصلاحات تدریجی در نظام مالیاتی کشور؛ ◇ نبود تغییرات قابل ملاحظه در سال‌های ۹۷-۹۲؛ ◇ ۳۹ رتبه بهبود در سه سال اخیر؛ 	✓		پرداخت مالیات
<ul style="list-style-type: none"> ◇ تغییرات جزئی در مؤلفه‌های ارزیابی این شاخص در سال‌های ۹۵ و ۹۶. 		✓	تجارت فرامرزی
<ul style="list-style-type: none"> ◇ برخورداری از ثبات بیشتر نسبت به سایر شاخص‌ها؛ ◇ افزوده شدن مؤلفه کیفیت فرایند قضایی به ارزیابی این شاخص از سال ۱۳۹۵؛ ◇ حذف مؤلفه تعداد مراحل دادرسی از ارزیابی‌ها. 		✓	اجرای قراردادهای
<ul style="list-style-type: none"> ◇ افزوده شدن مؤلفه توانایی پرداخت دیون به ارزیابی این شاخص از سال ۱۳۹۴؛ ◇ شاخص فوق در ایران همواره روند نزولی داشته است. 		✓	حل و فصل ناتوانی در پرداخت دیون

شکل ۲. تحلیل نویسندگان در خصوص دلایل ناتوانی در بازپرداخت دیون و احتمال ورشکستگی و عوامل محیطی مؤثر بر آن (منبع: نویسندگان)

نتیجه‌گیری

در این بخش با توجه به اینکه متولی هر شاخص کدام سازمان، وزارتخانه و یا قوه است، توضیح داده شده است که کدام مؤلفه‌ها باید بیشتر مورد توجه سازمان‌های مربوط قرار گیرند. خاطرنشان می‌شود، در این بخش به منظور ارائه پیشنهادها مناسب و مؤثر، از اسناد و پرسشنامه‌های منتشر شده توسط بانک جهانی برای تحلیل مؤلفه‌های تعیین‌کننده و تأثیرگذار در بهبود شاخص‌های جهانی، نیز استفاده شده است. جدول (۳) جمع‌بندی از متولی شاخص‌ها و روند تغییرات آنها را در پنج سال اخیر ارائه می‌دهد. شاخص‌های افت کرده در این پنج سال با رنگ تیره‌تری در این جدول نشان داده شده‌اند:

جدول ۳. شاخص‌ها، متولی آنها و تغییراتشان از سال ۱۳۹۶-۱۳۹۲ (منبع: نویسنده‌گان)

شاخص‌ها	متولی شاخص‌ها
اخذ اعتبار	بانک مرکزی
پرداخت مالیات	وزارت اقتصاد و دارایی
تجارت فرامرزی	وزارت صنعت و معدن
کسب مجوز برق	وزارت نیرو
اخذ مجوزهای ساخت	شهرداری
شروع کسب‌وکار	قوه قضاییه
اجرای قراردادهای	
حل‌وفصل ناتوانی در پرداخت دیون	سازمان بورس و اوراق بهادار
حمایت از سرمایه‌گذاران کوچک	
اخذ مجوز ساخت	شهرداری

◇ شاخص‌های «شروع کسب‌وکار» که متولی آن اداره ثبت شرکت‌ها است، «اجرای قراردادهای» و «حل‌وفصل ناتوانی در پرداخت دیون» زیر نظر معاونت حقوقی قوه قضاییه، و «ثبت مالکیت» چهار شاخصی‌اند که زیر نظر قوه قضاییه مدیریت می‌شوند. نتایج حاکی از این است که در میان این شاخص‌ها فقط شاخص ثبت مالکیت طی این سال‌ها بهبود یافته است و سایر شاخص‌ها نیازمند

شیوع اقتصاد زیرزمینی، که طبق آمارهای ارائه شده توسط مرکز پژوهش‌های مجلس می‌تواند تا ۵۰ درصد اقتصاد کشور افزایش یابد، باعث می‌شود از طرفی، تأثیر عواملی نظیر افزایش قاچاق، ترویج فرهنگ نامناسب سرمایه‌گذاری و افزایش ریسک، و از طرف دیگر نقض قوانین و مقررات مالکیت فکری ترویج یافته و باعث از میان رفتن سلامت اداری شود. از بین رفتن سلامت اداری و تجارت ناسالم، باعث کاهش امکان سرمایه‌گذاری و توسعه فعالیت‌های تجاری برای بنگاه‌ها و شرکت‌های خصوصی شده، که خود باعث افزایش فرار از پرداخت مالیات نیز می‌شود. در نتیجه، این روند افزایش روزافزون فاصله بنگاه‌های کوچک و شرکت‌های بزرگ را به همراه دارد و باعث کاهش سرمایه‌گذاری داخلی و بین‌المللی می‌شود. فقدان رشد اقتصادی بنگاه و کوچک ماندن آن منجر به افزایش بیکاری، کاهش اشتغال و خروج سرمایه‌های فکری و مالی خواهد شد و در نهایت ناتوانی شرکت‌ها در بازپرداخت دیون و احتمال ورشکستگی آنها را افزایش خواهد داد، که نشان‌دهنده نامطلوب بودن شرایط نظام بانکی کشور و مطالبات معوق سیستم بانکی است که در برخی موارد تا ورشکستگی بانک‌های خصوصی نیز پیش می‌رود.

با وجود اینکه از طرفی، «کسب مجوز ساخت» در کشور بهترین رتبه را داراست و شاخص «اجرای قراردادهای» نیز در وضعیت به نسبت تثبیت‌شده‌ای قرار دارد؛ ولی از طرف دیگر، و به صورت مشخص با افت شاخص «تجارت فرامرزی» در سال‌های اخیر و «فقدان بهبود حمایت از سرمایه‌گذاران کوچک»، رشد و توسعه اقتصادی به راحتی میسر نخواهد شد. همچنین با وضعیت نامطلوب در «حل‌وفصل ناتوانی در پرداخت دیون»، می‌توان این‌گونه تصور کرد که این شاخص نیز بر این پیچیدگی دامن می‌زند و تا زمانی که وضعیت کشور از نظر وضع و اصلاح قوانین دست‌وپا گیر در رشد اقتصادی بهبود نیابد و در وضعیت حمایت از سرمایه‌گذاران اصلاحاتی حاصل نشود، تجارت‌های فرامرزی نیز بهبود نمی‌یابد و امکان ورود سرمایه خارجی نیز بسیار کم خواهد بود.

می‌شود مؤلفه‌های نرخ بازپرداخت و توانایی پرداخت دیون که امتیاز بسیار کمی را نسبت سال‌های پیشین کسب کرده‌اند^۲، مورد توجه دست‌اندرکاران و مسئولان قرار گیرند. در مؤلفه توانایی پرداخت دیون، عواملی نظیر شروع دادرسی، مدیریت دارایی‌های بدهکاران، ساختاردهی مجدد دادرسی و مشارکت طلبکاران تأثیرگذار است، که در میان آنها مدیریت دارایی‌های بدهکاران و مشارکت طلبکاران در بدترین وضعیت خودند؛ که شایسته توجه خاص مقامات قضایی در این خصوص است.

- ◇ اخذ مجوز ساخت که در آن ایران کمترین رتبه را در میان کلیه شاخص‌ها در سال ۲۰۱۷ کسب کرده است، زیر نظر شهرداری قرار دارد. نکته مهم این است که با وجود اینکه تلاش شده با بهبود شرایط اخذ مجوز، به رشد اقتصادی کشور کمک شود، ولی در عین حال ساخت‌وسازهای بی‌رویه نیز بحران‌های پیچیده‌ای نظیر افزایش تراکم شهری و ترافیک‌های نامعمول و در نهایت بحران افزایش آلودگی هوا را ایجاد کرده است. بنابراین توجه و بررسی مناسب به این امر می‌تواند مورد توجه شهرداری‌ها قرار گیرد.
- ◇ وزارت نیرو و شرکت‌های توزیع برق مسئولیت صدور انشعاب برق را به عهده دارند. نتایج نشان می‌دهد که در کاهش تعداد روزهای لازم برای صدور مجوز و افزایش کیفیت و قابلیت اطمینان برق شهری، بهبود قابل توجهی صورت گرفته، که باعث بهبود رتبه ایران به صورت قابل توجهی در دو سال اخیر شده است.
- ◇ وزارت اقتصاد و دارایی کشور مسئولیت مدیریت شاخص‌های «اخذ اعتبار» و «پرداخت مالیات» را بر عهده دارد.

توجه ویژه‌ای از طرف قوه قضاییه‌اند. در ادامه پیشنهادهایی برای ارتقای وضعیت شاخص‌ها به شرح زیر ارائه می‌شوند:

- ◆ مطالعات پیشین بیان‌کننده وجود مشکل «ثبات مالکیت» طی سال‌های اخیر در کشور است. نتایج نشان می‌دهد که در این حوزه، قوه قضاییه می‌تواند با بهبود کلیه شاخص‌های خود به ویژه در سال‌های ۲۰۱۶ و ۲۰۱۷، و افزایش کیفیت در روند فعالیت‌های اداری، باعث بهبود قابل توجهی در رتبه جهانی ایران در ثبت مالکیت شود؛
- ◆ پیشنهاد می‌شود، قوه قضاییه در فرایند «شروع کسب‌وکار» در راستای تسهیل مراحل ایجاد کسب‌وکار و دلایل وجود تمایزهای جنسیتی در تعداد مراحل و مدت‌زمان انجام، بازنگری کند؛
- ◆ در خصوص اجرای قراردادهای که زیر نظر معاونت حقوقی قوه قضاییه است، بهبودی طی ۵ سال اخیر حاصل نشده و آمارها و نتایج نشان می‌دهد که فرایند کیفیت قضایی پایین‌ترین سطح کیفی را دارد؛ که شایسته است مورد توجه آن قوه محترم قرار گیرد. کیفیت قضایی تأثیر به‌سزایی در کسب‌وکار و جذب سرمایه‌گذاری در کشور دارد. از جمله عوامل مهم در افزایش کیفیت قضایی که می‌تواند مورد توجه این قوه قرار گیرد، ساختار دادگاه و دادرسی، مدیریت موارد، اتوماسیون قضایی و حل اختلاف جایگزین^۱ است. در میان این چهار مؤلفه وضعیت حل اختلاف جایگزین در کشور، موقعیت مطلوب‌تری نسبت به سایر موارد دارد؛
- ◆ شاخص ناتوانی در پرداخت دیون با مؤلفه‌های زمان، هزینه و نرخ بازستانی ارزیابی می‌شود. در این شاخص، پیشنهاد

۱. بر اساس آمار بانک جهانی

۲. همان

مؤلفه‌ها دارند. به این منظور پیشنهاد می‌شود عواملی نظیر: دسترسی به اسناد داخلی شرکت، شواهد و مدارک قابل‌دستیابی طی محاکمه قضایی، تخصیص هزینه‌های قضایی و همچنین شفافیت شرکت در سهم مالکیت، جبران خسارت، حسابرسی و چشم‌انداز مالی، که از عوامل تعیین‌کننده ارزیابی این دو شاخص محسوب می‌شوند، مورد تحلیل و بررسی قرار گیرند.

◇ تجارت فرامرزی که زیر نظر وزارت صنعت و معدن و تجارت قرار دارد و افت رتبه ایران در این شاخص با وجود تغییرات نه چندان قابل ملاحظه‌ای در مؤلفه‌های آن، به معنای افت کشور در عرصه بین‌المللی و رشد بیشتر سایر کشورها در مقابل ایران است. مؤلفه‌های این شاخص که طی پنج سال اخیر همچنان نامطلوب به نظر می‌رسند، می‌توانند بیشتر مورد توجه مسئولان مربوط قرار گیرند. به قطع بهبود روابط سیاسی و روابط بین‌الملل در بهبود این شاخص نقش مؤثری می‌تواند داشته باشد.

در خصوص محورهای آتی این پژوهش، مقایسه شاخص‌های کسب‌وکار کشور با سایر کشورها می‌تواند مورد توجه قرار گیرد. همچنین بررسی تحلیلی هر یک از شاخص‌های یازده‌گانه به صورت جداگانه می‌تواند از دیگر موضوع‌های آتی این پژوهش محسوب شود.

◆ نتایج نشان می‌دهد که در شاخص اخذ اعتبار، به طور عمده مؤلفه «حقوق قانونی» و به عبارتی حفاظت تضمینی از حقوق طلبکاران از طریق قوانین ورشکستگی در کشور پایین است؛ و با وجود بهبود سه مؤلفه دیگر، این شاخص در سه سال اخیر به کمترین میزان خود رسیده است. از سایر دلایل افت وضعیت کشور می‌توان به بهبود وضعیت این شاخص در سایر کشورها نیز اشاره کرد؛ بنابراین توجه به ارائه راهکارهای مناسب در خصوص بهبود تضمین حقوق طلبکاران و همچنین پیشنهاد راهکارهای مناسب برای جلوگیری از ورشکستگی آنها در حوزه مسئولیت‌های وزارت اقتصاد و دارایی کشور قرار می‌گیرد؛

◆ در خصوص شاخص پرداخت مالیات که زیر نظر این وزارتخانه است، به یقین انجام اصلاحاتی در نظام مالیاتی باعث پویایی و بهبود فضای کسب‌وکار شده و بار مالیاتی کمتر، می‌تواند یکی از مشوق‌ها برای سرمایه‌گذاری بنگاه‌ها باشد.

◇ در خصوص شاخص «حمایت از سرمایه‌گذاران کوچک» که بر عهده سازمان بورس و اوراق بهادار است، مؤلفه‌های «سهولت شاخص مناسب برای سهامداران»، و «گستره شاخص شفافیت شرکت‌ها»، بدترین وضعیت را در میان کلیه

References

منابع

- [۱] فیض‌پور، م. ع. و دیگران. «مالیات و جایگاه آن در فضای کسب و کار ایران: مطالعه دیدگاه کارشناسان صنعتی، صنعتگران و متولیان بخش صنعت استان یزد با استفاده از روش AHP»، پژوهشنامه مالیات، ۱۳۹۰، ۱۰ (۵۸)، صص ۱۶۹-۱۸۹.
- [۲] علوی‌منش، س. م. بررسی چالش‌های فضای کسب و کار، تهران: دفتر مطالعات اقتصادی (گروه بازرگانی)، ۱۳۸۸.
- [۳] بابکی، ر. و سلیمی‌فر، م. «نقش محیط کسب و کار و آزادی اقتصادی در رشد اقتصادی کشورهای منتخب با رویکرد داده‌های تابلویی (۲۰۱۳-۲۰۰۴)»، مجله اقتصاد و توسعه منطقه‌ای، ۱۳۹۳، ۲۱ (۸)، صص ۱۵۲-۱۲۱.

- [۴] میدری، ا.، نصیری اقدم، ع. و مرتضوی فر، ز. «ارزیابی موانع انجام دادن کسب و کار در استان زنجان»، *تحقیقات اقتصادی*، ۱۳۹۲، ۴۸ (۳)، صص ۱۴۷-۱۲۹.
- [۵] شهنازی، ر. و دهقان‌باشی، ز. «بررسی تاثیر فضای کسب و کار بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب»، *فصلنامه پژوهشنامه اقتصادی*، ۱۳۹۰، ۴۲، صص ۱۶۱-۱۸۵.
- [۶] پاسبان، م.، آذر کسب، ا. و علی محمدی اصل، ا. «بررسی وضعیت فضای کسب و کار در استان آذربایجان شرقی و راهکارهای ارتقای آن»، *مدیریت بهره‌وری*، ۱۳۹۳، ۸ (۲۹)، صص ۱۶۲-۱۴۳.
- [۷] تفضلی، فریدون، راز سرمایه دستو، (نسخه چاپ سوم). تهران: نشر نی، ۱۳۸۶.
- [۸] دهقان‌باشی، ز. و آفرینش فر، س. «تحلیل تاثیر فضای کسب و کار بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران و چند کشور منتخب»، *فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ایران*، ۱۳۹۴، ۲۰ (۶۲)، صص ۳۰-۱.
- [۹] سیاح، س. ا. «آموزه‌های ۱۶ دوره ارزیابی فصلی محیط کسب و کار در ایران طی پاییز ۱۳۸۹ تا تابستان ۱۳۹۳»، *فصلنامه مجلس و راهبرد*، ۱۳۹۵، ۲۳ (۸۵)، صص ۳۱-۴.
- [۱۰] خضری، م. «دورنمای محیط کسب و کار در لایحه برنامه پنجم توسعه کشور»، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، ۱۳۸۹، ۱۳ (۲) شماره مسلسل (۴۸)، صص ۱۱۲-۸۹.
- [۱۱] *بولتن تخصصی اقتصاد ایران (ویژه نامه محیط کسب و کار)*، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۷.
- [۱۲] احمدپور داریانی، م.، داوری، ع. و رمضان‌پور نرگسی، ق. «محیط مساعد کسب و کار، پیش نیاز توسعه کارآفرینی در ایران»، *فصلنامه مطالعات مدیریت بهبود و تحول*، ۱۳۸۹، ۶۱، صص ۸۹-۶۵.
- [۱۳] میدری، ا. و قودجانی، ا. *سنجش و بهبود محیط کسب و کار*، تهران: بی نا، ۱۳۸۷.
- [۱۴] نیلی، م. «چالش‌های اقتصاد ایران»، سایت رستاک www.rastak.com، ۱۳۸۸.
- [15] Corcoran, A. & Guillaenders, R. "Foreign Direct Investment and the Ease of Doing Business". *Review of World Economics*, 2015, 151 (1), pp. 126-103.
- [۱۶] مزینی، ا. ح. و مراد حاصل، نیلوفر، «بازشناسی عوامل مؤثر بر جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی»، *پژوهشنامه اقتصادی*، ۱۳۸۹، (۷)، صص ۳۵-۱۵.
- [17] A World Bank Group Flagship Rreport, "Doing Buisness 2013: Smarter regulations for Small and Medum-Size Entreprises". Washington DC: The International Bank for Reconstruction and Development /The World Bank. Retrieved from www.worldbank.org., 2013.
- [18] A World Bank Group Corporate Flagship, "Doing Business 2014". Washington DC: The International Bank for Reconstruction and Development/ The World Bank. Retrieved from www.worldbank.org, 2014.
- [19] A World Bank Flagship Report, "Doning Business 2015: Going Beyond Efficiency". Washington DC: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank. doi:DOI: 10.1596/978-1-4648-0351-2, 2015.
- [20] A World Bank Group Flagship Report, "Doing Business 2016: Measuring Regulatory Quality and Efficiency". Washington DC: International Bank for Reconstruction and Development/ The World Bank. doi:10.1596/978-1-4648-0667-4, 2016.
- [21] A World Bank Group Flagship Report, "Doing Business 2017: Equal Opportunity for All". Washington DC: International Bank for Reconstruction and Development/ The World Bank. doi:10.1596/978-1-4648-0948-4, 2017.
- [۲۲] امینی، ع. «ارزیابی و تحلیل محیط کسب و کار اقتصاد ایران (۲۰۱۴-۲۰۰۰)»، *مجله اقتصادی*، ۱۳۹۳، ۱ و ۲، صص ۶۰-۲۷.

- [۲۳] اشرفی، ی. و فهیمی‌فر، ف. «بررسی شاخص‌های بهبود فضای کسب و کار با تاکید بر جایگاه ایران»، *مجله اقتصادی- ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی*، ۱۳۹۰، ۱۱، صص ۴۲-۷.
- [۲۴] برازنده پی، ع. *شاخص شروع کسب و کار*، دفتر وام‌ها، مجامع و موسسات بین‌المللی سازمان سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی و فنی ایران، ۱۳۸۷.
- [۲۵] سالاری، ا. «بررسی تاثیر نظام مالیاتی بر فضای کسب و کار»، *مجله اقتصادی- ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی*، ۱۳۹۰، ۹ و ۱۰، صص ۱۱۱-۱۳۰.
- [۲۶] ولی بیگی، ح. و پناهی، ف. «جایگاه ایران در اقتصاد جهانی در مقایسه با کشورهای منتخب (از منظر شاخص‌های توسعه انسانی، آزادی اقتصادی و فضای کسب و کار)»، *بررسی‌های بازرگانی*، ۱۳۸۹، ۴۳، صص ۴۲-۲۷.
- [۲۷] شاه‌آبادی، ا.، سلمانی، ی. و ولی نیا، س. آ. «بررسی اثرات بهبود فضای کسب و کار بر صادرات و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (مطالعه موردی کشورهای منتخب گروه G77)»، *فصلنامه علوم اقتصادی*، ۱۳۹۴، ۹ (۳۰)، صص ۵۹-۴۷.
- [۲۸] مهدوی شهری، ز. کریمی، ع. و توکلی گلپایگانی، ع. «بررسی و تحلیل دومین شاخص تسهیل فضای کسب و کار ایران بر اساس گزارش‌های بانک جهانی (۲۰۱۰ تا ۲۰۱۳)»، *فصلنامه مهارت آموزی*، ۱۳۹۲، ۲، صص ۵۵-۴۱.
- [۲۹] مهربانی، ف.، عبداللهی، ف. و بصیرت، م. «اثر فضای کسب و کار بر رشد اقتصادی ایران، کشورهای MENA و OECD با استفاده از روش گشتاور تعمیم یافته»، *فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان*، ۱۳۹۵، ۴ (۱۳)، صص ۹۶-۶۵.
- [۳۰] *بررسی چالش‌های فضای کسب و کار: درباره برنامه توسعه پنجم توسعه*، تهران: دفتر مطالعات اقتصادی، کد موضوعی (۲۲۰)، شماره مسلسل (۹۹۷۳)، ۱۳۸۸.